

**การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานราก
ในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม**
Participatory Management of the Elderly Society of Foundational
Communities in Muang District Mahasarakham Province

พระวิมาน คมภิรปญโญ และ ภาณุวัฒน์ สิงห์คำป้อม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์มหาสารคาม

Phra Viman Khamphirapañño and Panuvat Singkumpong

Mahasarakham Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email : arsomman1653@gmail.com

Received 20 January 2024; Revised 6 February 2024; Accepted 28 June 2024.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และ 3) เพื่อสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพและปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พบว่า การพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน คือ 1) พัฒนาระบบกลไกภายในชุมชน 7 ส่วน คือ วัฒนธรรม ศาสนา ข้อตกลงของชุมชน โครงสร้างพื้นฐานและปัจจัยในชุมชน ต้นทุนชุมชน สวัสดิการพื้นฐาน บทบาทและสถานภาพชุมชน และ 2) พัฒนาระบบกลไกการภายนอกชุมชน 5 ส่วน คือ เทศบาลเมืองมหาสารคาม โรงเรียนผู้สูงอายุ สถานพยาบาล หน่วยงานภาครัฐ และผู้ประกอบการ การพัฒนากระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานรองรับผู้สูงอายุ โดยการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อผู้สูงอายุเพื่อจัดทำแผนการดำเนินงานของชุมชนด้านผู้สูงอายุ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผลและพัฒนากระบวนการ มีการยกระดับไปสู่การจัดการความรู้ด้านกระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการดำเนินงาน ส่งผลให้เกิดกระบวนการพึ่งพาตนเองในชุมชน ผู้สูงอายุมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี และชุมชนเอื้อต่อผู้สูงอายุ โดยสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม คือ อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน คณะกรรมการกลุ่มพัฒนาสตรีหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน อาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน ฅาปนกิจสงเคราะห์ ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน วิสาหกิจชุมชน ชมรมผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ วัดประจำชุมชน และเครือข่ายภายนอกชุมชน ได้แก่ เทศบาลเมืองมหาสารคาม โรงเรียนผู้สูงอายุ สถานพยาบาล หน่วยงานภาครัฐและผู้ประกอบการ

คำสำคัญ : การจัดการ, สังคมผู้สูงอายุ, แบบมีส่วนร่วม, ชุมชนฐานราก

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

Abstract

This research article is part of the research on “ The management of participatory aging society of foundation communities in Muang Maha Sarakham District, Maha Sarakham Province” with the objectives : 1) to develop a participatory aging social management mechanism system for foundation communities in Muang Maha Sarakham District, Maha Sarakham Province, 2) to develop a participatory aging social management process for foundation communities in Muang Maha Sarakham District, Maha Sarakham Province, and 3) to create a participatory social management network of foundation communities in Muang Maha Sarakham District, Maha Sarakham Province. This is a qualitative research and participatory practice. The results of research found that the development of a participatory aging social management mechanism system of the community, namely 1) to develop the mechanism system within the community in 7 parts : culture, religion, community agreement infrastructure and factors in the community, community costs, basic welfare, community roles and status, and 2) to develop the mechanism system outside the community in 5 parts : Maha Sarakham municipality, schools for the elderly, nursing homes, government agencies and operators. The development of a participatory management process for the aging society by using the community as a support base for the elderly by analyzing factors affecting the elderly in order to prepare a community action plan on the elderly, implementation of plans, evaluations and development processes, there is raising the level to knowledge management on the process of managing the elderly society with participation using the community as the operating base. It is resulting in a process of self-reliance in the community. The elderly have a good life and communities conducive to the elderly by creating a participatory social management network for the elderly, namely village health volunteers, village women's development group committee, village fund committee, civil defense volunteers, cremation service, community primary health center, community enterprise, senior citizens club, Elderly School and the Community Temple and networks outside the community, namely Maha Sarakham municipality, schools for the elderly, nursing homes, government agencies and operators.

Keywords: management, aging society, participatory, foundation community

บทนำ

จากสถานการณ์ของสังคมโลกได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้โครงสร้างประชากรของสังคมโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเกือบทุกประเทศจะมีประชากรวัยสูงอายุเพิ่มมากขึ้น องค์การสหประชาชาติ คาดการณ์ว่า “ในปี ค.ศ. 2050 ผู้สูงอายุในโลกจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็น 1.50 พันล้านคน คิดเป็นสัดส่วน ผู้สูงอายุร้อยละ 16” (รัชชนก กลิ่นชาติ, 2563 : 190) ส่งผลทำให้สัดส่วนผู้สูงอายุไม่สมดุลกับช่วงวัยอื่น ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาท้าทายของสังคมโลกปัจจุบัน “ภาวะประชากรสูงอายุเป็นแนวโน้มที่สำคัญที่สุดของ ศตวรรษที่ 21 ส่งผลกระทบอย่างมากต่อทุกด้านของสังคมทั่วโลก โดยมีผู้ผลองวันเกิดอายุครบ 60 ปีวันทีละ

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

2 คน รวมแล้วปีละเกือบ 58 ล้านคน โดย 1 ใน 9 ของประชากรโลกมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มเป็น 1 ใน 5 ภายในปี 2050” (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (UNFPA), 2563 : 3) ทำให้มีอัตราเร่งสังคมผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ในส่วนของสถานการณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย พบว่า สังคมไทยได้เข้าสู่โครงสร้างประชากรผู้สูงอายุเต็มรูปแบบ การเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุและการลดลงของสัดส่วนกำลังคนวัยแรงงานมีแนวโน้มที่จะทำให้ขีดความสามารถในการคิดค้นเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่จำเป็นในการยกระดับการพัฒนาประเทศลดลง เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะทำให้ภาระทางการคลังเพิ่มขึ้น ในขณะที่ขีดความสามารถในการจัดเก็บรายได้ของภาครัฐลดลง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559 : 35) ในปี 2563 กรมกิจการผู้สูงอายุได้จัดทำสถิติผู้สูงอายุของประเทศไทย 77 จังหวัด พบว่าประเทศไทยมีผู้สูงอายุทั้งหมด จำนวน 11,627,130 คน คิดเป็นร้อยละ 17.57 ของจำนวนประชากรทั้งหมด (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2565) ส่วนในปี 2564 ประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุเต็มรูปแบบ (Aged Society) โดยจะมีสัดส่วนผู้สูงอายุในช่วง 60 ปีขึ้นไปถึงร้อยละ 20 ของจำนวนประชากรทั้งหมด หรือมีจำนวนไม่น้อยกว่า 13 ล้านคน และคาดการณ์ว่า อีก 20 ปีข้างหน้า หรือปี 2583 ประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุ 20 ล้านคน หรือ 1 ใน 3 ของคนไทยจะเป็นผู้สูงอายุ (ไทยโพสต์, 2566) ซึ่งจะทำให้โครงสร้างประชากรขาดความสมดุล และส่งผลกระทบต่อพัฒนาสังคมและประเทศด้วย

กระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อววน.) ได้กำหนดกรอบนโยบายและยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาด้านการวิจัย พ.ศ. 2563-2570 โดยกำหนดให้ยุทธศาสตร์ที่ 2 การวิจัยและสร้างนวัตกรรมเพื่อตอบโจทย์ท้าทายของสังคม โปรแกรมที่ 8 สังคมสูงวัย ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 ที่ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุ โดยหมวดหมู่ที่ 9 กลยุทธ์ที่ 3 การยกระดับความคุ้มครองทางสังคมสำหรับคนทุกช่วงวัย โดยเฉพาะกลยุทธ์ย่อยที่ 3.3 ยกระดับความคุ้มครองทางสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับหมวดหมู่ที่ 12 ที่มุ่งให้ประเทศไทยมีกำลังคนสมรรถนะสูง มุ่งเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ตอบโจทย์การพัฒนาแห่งอนาคต ในกลกลยุทธ์ย่อยที่ 1.5 ที่ได้เน้นการพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นพลเมืองมีคุณค่าของสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) เมื่อพิจารณาจากสัดส่วนของผู้สูงอายุในประเทศไทย พบว่า มีผู้สูงอายุที่อยู่ตามชุมชนอีกเป็นจำนวนมากที่ตกสำรวจ จึงทำให้ไม่ได้รับสวัสดิการจากภาครัฐ และขาดการดูแลเอาใจใส่จากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งคนในชุมชนก็ยังขาดกระบวนการมีส่วนร่วมดูแลผู้สูงอายุ จากปัญหาสุขภาพและผลกระทบดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่อยู่ตามชุมชนยังขาดกระบวนการจัดการอย่างเหมาะสม ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากระบบและกลไกของภาครัฐไม่เอื้อต่อชีวิตความเป็นอยู่และการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไม่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชน ในขณะที่ปัญหาส่วนหนึ่งเกิดมาจากระบบและกลไกของชุมชนที่ไม่เอื้อต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ และขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อจัดการสังคมผู้สูงอายุอย่างเหมาะสมกับชีวิตความเป็นอยู่และบริบทของผู้สูงอายุ ทั้งยังขาดกลไกและกระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพ รวมไปถึงขาดองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ในส่วนของชุมชนที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ก็ประสบปัญหาเกี่ยวกับการจัดการสังคมผู้สูงอายุ จากการสำรวจพบว่ามีผู้สูงอายุเป็นจำนวนมากยังไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ชุมชนก็ยังขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการสังคมผู้สูงอายุ จากเวทีการประชุมของชุมชนได้พยายามหาแนวทางจัดการตนเองภายในชุมชนเพื่อรองรับกับสถานการณ์ผู้สูงอายุในปัจจุบัน และ

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

รองรับสถานการณ์ผู้สูงอายุที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นในอนาคต แต่ยังขาดองค์ความรู้ในการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จากประเด็นปัญหาดังกล่าวจึงได้ศึกษาวิเคราะห์บริบทชุมชนเพื่อนำมาพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม ยกระดับไปสู่การพัฒนากระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแล้วขยายผลไปสู่การสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมุ่งเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนต้นแบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อพัฒนากระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
3. เพื่อสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) บูรณาการกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

1.1 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

งานวิจัยนี้ได้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความ เป็นต้น ประกอบด้วย แนวคิดการจัดการ แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดสังคมผู้สูงอายุ และแนวคิดการสร้างเครือข่าย ซึ่งใช้เป็นแนวคิดหลักในการวิจัย โดยดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย 4 วิธีการ ดังนี้ 1) การสำรวจบริบทพื้นที่วิจัย ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงสำรวจบริบทพื้นที่วิจัยและข้อมูลพื้นฐานของผู้สูงอายุ รวมทั้งกลไกขับเคลื่อนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมในชุมชนเมืองมหาสารคาม เป็นต้น 2) การสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 7 กลุ่ม รวมทั้งสิ้นจำนวน 43 รูป/คน แล้วนำข้อมูลมารวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล 3) สนทนากลุ่ม การจัดกิจกรรมสนทนากลุ่มร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์ข้อมูล เสนอแนะเพื่อพัฒนางานวิจัยและออกแบบการนำงานวิจัยไปใช้ให้สอดคล้องกับชุมชน ในงานวิจัยนี้กำหนดการสนทนากลุ่ม 2 ครั้ง โดยการสนทนากลุ่มครั้งที่ 1 ประกอบด้วยตัวแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มละ 2 รูป/คน รวม 14 รูป/คน เพื่อให้ได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดทำข้อมูล ตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งการร่วมกันวิเคราะห์กลไกในชุมชนที่สามารถนำไปใช้จัดการกับสังคมผู้สูงอายุในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้ได้ฐานข้อมูลที่เป็นจริงในชุมชน ส่วนการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 ประกอบด้วยตัวแทนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มละ 2 รูป/คน รวม 14 รูป/คน (2) ตัวแทนจากภายนอก ประกอบด้วย นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน จำนวน 2 คน ผู้บริหารเทศบาลเมือง

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

มหาสารคาม จำนวน 2 คน รวมผู้ร่วมสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 จำนวน 18 รูป/คน โดยมุ่งเน้นการสนทนากลุ่มในประเด็นการจัดทำแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐาน รวมทั้งการกำหนดแผนงานและแนวทางปฏิบัติร่วมกัน โดยมีนักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชนและตัวแทนเทศบาลเมืองมหาสารคามเข้ามามีส่วนร่วม โดยการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 ทำให้ได้แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม กลไกการมีส่วนร่วมรูปแบบการดำเนินงานด้านการจัดการสังคมผู้สูงอายุในชุมชนแบบมีส่วนร่วม และพัฒนาการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งการสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และ 4) การสัมมนา โดยการจัดสัมมนาเพื่อนำเสนอผลการวิจัยเชิงวิชาการ เพื่อให้เกิดกระบวนการตรวจสอบผลการวิจัย การวิพากษ์วิจารณ์ และรับฟังข้อเสนอแนะจากการสัมมนามาเพื่อนำมาเป็นข้อมูลพัฒนางานวิจัยให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

1.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีการสร้างกระบวนการและกิจกรรมให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา : โดยใช้กระบวนการวิจัยที่เน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชน ประกอบด้วย 6 วิธีการ คือ การสำรวจ การรวบรวมข้อมูล การจัดทำฐานข้อมูล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการจัดทำแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การร่วมวางแผน : กระบวนการวางแผนการดำเนินงานร่วมกันของคณะวิจัยและชุมชน เพื่อร่วมแสดงความคิดเห็นในประเด็นที่เกี่ยวกับการสร้าง “แผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน” ยึดโยงกับศักยภาพการจัดการตนเองของชุมชน รวมทั้งการวางระบบการประเมินผลการดำเนินงานไว้ในแผนงานด้วย โดยมีการจัดทำแผน 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การจัดทำร่างแผนการดำเนินงาน : ร่วมกันออกแบบแผนการดำเนินงานจัดการชุมชนเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุ 2) การพัฒนาแผนการดำเนินงานครั้งที่ 1 : นำแผนฉบับร่างเสนอต่อที่ประชุมกรรมการชุมชนให้ร่วมกันพิจารณาพิจารณา เพื่อนำมาพัฒนาแผนการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและสามารถนำมาใช้ได้จริงตามบริบทชุมชน รวมทั้งสอดคล้องกับสถานการณ์ผู้สูงอายุในชุมชนด้วย 3) นำข้อมูลที่ได้จากการพิจารณาพิจารณาในที่ประชุมใหญ่ของชุมชน : นำเสนอแผนต่อชุมชนให้ร่วมกันตรวจสอบแผนการดำเนินงาน สร้างกระบวนการรับรู้แผนการดำเนินงานร่วมกัน โดยเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะเพิ่มเติม และกำหนดขั้นตอนการนำแผนไปปฏิบัติ 4) พัฒนาแผนการดำเนินงานครั้งที่ 2 : นำข้อเสนอแนะจากการพิจารณาพิจารณามาพัฒนาแผน และขอความเห็นชอบเพื่อดำเนินการตามขั้นตอนการนำแผนไปใช้ในชุมชน และ 5) สร้างการรับรู้แผนร่วมกัน : เผยแพร่แผนและกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้คนในชุมชนรับรู้และเข้าใจในแนวทางเดียวกัน รวมทั้งเตรียมความพร้อมในการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 3 การร่วมดำเนินการ : ดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้อง โดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการดำเนินงานพัฒนากระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม และร่วมกันสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ร่วมรับผลประโยชน์ : ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

ขั้นตอนที่ 5 ร่วมติดตามประเมินผล : ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้ผลการดำเนินงาน ประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ร่วมประเมินจุดเด่น จุดด้อย และจุดที่ควรพัฒนาการจัดการสังคมผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 ทบทวน/จัดการความรู้ และเผยแพร่ความรู้ร่วมกัน : เปิดเวทีให้ชุมชนได้ร่วมกันทบทวน กระบวนการดำเนินงานและการจัดการความรู้ ร่วมสร้างชุดความรู้ สรุปลองค์ความรู้ และจัดสัมมนาคืนความรู้ ให้กับชุมชนและการขยายเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

2. พื้นที่การวิจัย

การวิจัยนี้กำหนดพื้นที่ดำเนินการวิจัยในเขตพื้นที่อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 2 ชุมชน ดังนี้ 1) ชุมชนมหาชัย อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และ 2) ชุมชนสามัคคี อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในงานวิจัยนี้จำแนกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1) การสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำแนกออกเป็น 7 กลุ่ม ดังนี้

(1) ผู้นำชุมชนในพื้นที่วิจัย	จำนวน 4 คน
(2) ตัวแทนผู้สูงอายุ	จำนวน 20 คน
(3) พระสงฆ์ที่อยู่ในพื้นที่วิจัย	จำนวน 2 รูป
(4) ประชาชนในชุมชน	จำนวน 8 คน
(5) ตัวแทน อสม.	จำนวน 4 คน
(6) ปรากฏ์ชุมชน	จำนวน 3 คน
(7) ผู้เชี่ยวชาญด้านผู้สูงอายุ	จำนวน 2 คน
รวมผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งสิ้น	จำนวน 43 รูป/คน

2) การสนทนากลุ่ม โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสนทนากลุ่ม 2 ครั้ง ดังนี้ (1) สนทนากลุ่มครั้งที่ 1 ประกอบด้วยตัวแทนจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ 7 กลุ่ม กลุ่มละ 2 รูป/คน รวมจำนวน 14 รูป/คน (2) สนทนากลุ่มครั้งที่ 2 ประกอบด้วยตัวแทนจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ 14 รูป/คน และตัวแทนจากภายนอกชุมชน 2 กลุ่ม คือ นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน 2 คน และผู้บริหารเทศบาลเมืองมหาสารคาม 2 คน รวมผู้ร่วมสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 จำนวน 18 รูป/คน

4. เครื่องมือการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้เครื่องมือการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ ชุดกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์ (Interviews) คือ การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) โดยการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 7 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 43 รูป/คน โดยออกแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนที่ 2 สัมภาษณ์ประเด็นที่เกี่ยวข้อง พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ส่วนที่ 3 สัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ส่วนที่ 4 สัมภาษณ์ในประเด็นที่

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และส่วนที่ 5 ข้อเสนอแนะ

2) ชุดกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในงานวิจัยนี้ได้กำหนดชุดกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 3 ระยะ ดังนี้

ชุดกิจกรรมการวิจัยระยะที่ 1 พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม โดยใช้วิธีการสำรวจ การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และสนทนากลุ่มโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมสร้างระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม สรุปการดำเนินงานวิจัย 4 กิจกรรม คือ การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ประเมินผลกระทบ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาผู้สูงอายุ และการศึกษาวิเคราะห์ระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

ชุดกิจกรรมการวิจัยระยะที่ 2 พัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผ่านการดำเนินงาน 6 กิจกรรม ประกอบด้วย การประชุมวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อผู้สูงอายุ สร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการ ออกแบบแผนการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ การปฏิบัติตามแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม การประเมินผลการดำเนินงาน และนำผลการประเมินมาพัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุเพื่อยืนยันกระบวนการปฏิบัติที่ดี

ชุดกิจกรรมการวิจัยระยะที่ 3 สร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผ่านการดำเนินงาน 4 กิจกรรม ประกอบด้วย นำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดการความรู้ การถ่ายทอดความรู้ การสร้างเครือข่ายในเชิงพื้นที่ และการพัฒนาต่อยอด

3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) คือ การจัดกิจกรรมการสนทนากลุ่ม (Focus Group) 2 ครั้ง โดยออกแบบเนื้อหาการสนทนากลุ่มครั้งที่ 1 เพื่อร่วมกันวิเคราะห์หาแนวทางพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม ส่วนการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 จำแนกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ (1) ร่วมกันพัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม (2) ร่วมกันวิเคราะห์และประเมินผลการดำเนินงาน การตรวจสอบกระบวนการดำเนินงาน พัฒนาระบบการเพื่อยืนยันกระบวนการปฏิบัติที่ดี และการสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะที่ 1 : เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสำรวจ การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และสนทนากลุ่ม ในประเด็นการมีส่วนร่วมสร้างระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม 4 ขั้นตอน คือ การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ประเมินผลกระทบ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาผู้สูงอายุ วิเคราะห์ระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะที่ 2 : เก็บรวบรวมข้อมูลในรูปการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้ชุมชนมีบทบาทในการพัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมี

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

ส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม 6 ขั้นตอน คือ ประชุมวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อผู้สูงอายุ ร่วมกันสร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการ พร้อมทั้งออกแบบแผนการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ การปฏิบัติตามแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม การประเมินผลการดำเนินงาน และนำผลการประเมิน มาพัฒนากระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุเพื่อยืนยันกระบวนการปฏิบัติที่ดีในการจัดการสังคมผู้สูงอายุ

การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะที่ 3 : เก็บรวบรวมข้อมูลในรูปการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดย มุ่งเน้นการนำผลการวิจัยไปใช้จัดการความรู้ การถ่ายทอดความรู้และนวัตกรรม การสร้างเครือข่ายผู้สูงอายุ และการจัดกิจกรรมพัฒนาต่อยอดเป็นชุมชนต้นแบบด้านการจัดการสังคมผู้สูงอายุ

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยฐานความรู้จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บูรณาการกับการวิเคราะห์บริบทพื้นที่วิจัย การวิเคราะห์สภาพปัญหาและผลกระทบต่อผู้สูงอายุ รวมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสำรวจ สัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสนทนากลุ่ม การร่วมจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยและองค์ความรู้จากงานวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยจำแนกออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

การวิจัยนี้ได้มีส่วนร่วมพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากใน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้ดำเนินการเชื่อมโยงกัน 2 ส่วน คือ พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุภายในชุมชน และพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุกับภายนอก ดังนี้

1.1 พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุภายในชุมชน

การดำเนินการพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุภายในชุมชน โดยได้มีการศึกษา วิเคราะห์กลไกภายในชุมชนที่ดำเนินการด้านผู้สูงอายุ พบว่า ชุมชนยังไม่ได้มีระบบกลไกที่ขับเคลื่อนการ ดำเนินงานด้านผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม จึงได้ดำเนินการ 3 ส่วน คือ (1) กลไกการส่งเสริมผู้สูงอายุ โดยการ กำกับติดตามดูแลชีวิตความเป็นอยู่ การช่วยเหลือในสิ่งที่จำเป็นพื้นฐานและส่งเสริมผู้สูงอายุ (2) กลไกการดูแล สุขภาพ โดยชุมชนช่วยกันดูแลรักษาสุขภาพผู้สูงอายุ (3) กลไกการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ โดยใช้กลไกของ ครอบครัวและชุมชนให้มีส่วนร่วมช่วยกันดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

แผนภาพที่ 1 พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุภายในชุมชน

กลไกภายในชุมชนที่สามารถนำมาพัฒนาขับเคลื่อนการจัดการสังคมผู้สูงอายุ 7 ส่วน ได้แก่ กลไกวัฒนธรรมชุมชน กลไกทางศาสนา กลไกข้อตกลงร่วมกันของชุมชน กลไกด้านโครงสร้างพื้นฐานและปัจจัยภายในชุมชน กลไกด้านต้นทุนชุมชน กลไกด้านสวัสดิการพื้นฐานในชุมชน รวมทั้งกลไกด้านบทบาทและสถานภาพ โดยได้นำมาใช้พัฒนาให้เป็นระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุภายในชุมชนแบบมีส่วนร่วม

1.2 พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุกับภายนอก

นอกจากการพัฒนากระบวนกลไกภายในชุมชนแล้ว ยังได้มีการพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุกับภายนอกชุมชน ทำให้ได้กลไกความร่วมมือในการจัดการสังคมผู้สูงอายุเชื่อมโยงกับภายนอก 5 ส่วน ดังนี้

แผนภาพที่ 2 พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุกับภายนอก

ส่วนภายนอกชุมชนที่มีระบบกลไกสำคัญในการจัดการสังคมผู้สูงอายุเชื่อมโยงกับชุมชน จำแนกออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้ (1) เทศบาลเมืองมหาสารคาม เป็นกลไกที่มีบทบาทส่งเสริมและพัฒนาชุมชน ส่งเสริมและสร้างสวัสดิการผู้สูงอายุ การคุ้มครองดูแลและส่งเสริมสวัสดิการผู้สูงอายุ (2) โรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นกลไกที่มีบทบาทจัดการศึกษาให้ความรู้ผู้สูงอายุ จัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ (3) สถานพยาบาล เป็นกลไกที่มีบทบาทดูแล รักษา ส่งเสริม ฟื้นฟู และให้บริการด้านสุขภาพผู้สูงอายุ (4) หน่วยงานภาครัฐ เป็นกลไกส่งเสริม

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

สนับสนุนการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ และการกำกับดูแลงานด้านผู้สูงอายุให้บูรณาการเชื่อมโยงกับการดำเนินงานของภาครัฐ (5) ผู้ประกอบการ เป็นกลไกที่มีบทบาทให้การสนับสนุนกิจกรรมของผู้สูงอายุ การจ้างงานและอาชีพที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ เป็นต้น

2. พัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

กระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้ดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยจัดทำแผน “การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” โดยได้มีการกำหนดมาตรการ การดำเนินงาน ตัวชี้วัด และผู้รับผิดชอบในการจัดการสังคมผู้สูงอายุในชุมชนเมืองมหาสารคาม ส่วนการดำเนินงานที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่การสำรวจข้อมูลเพื่อจัดทำแผนการดำเนินงานแล้วนำมาใช้ในการจัดทำแผนฉบับร่างของชุมชน การพัฒนาแผน การนำแผนเข้าสู่การพิจารณาพิจารณาของชุมชนแล้วนำมาปรับปรุงพัฒนาแผน เพื่อให้ร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมกับการนำไปใช้ในชุมชนและการเผยแพร่ เพื่อสร้างการรับรู้แผนการดำเนินงานร่วมกัน ดังมีโครงสร้างแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

แผนภาพที่ 3 Model ปฏิบัติการตามแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

จากโครงสร้างแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งประกอบด้วย พัฒนากลไกชุมชนรองรับสังคมผู้สูงอายุ การเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ การจัดการชุมชนรองรับสังคมผู้สูงอายุ พัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในชุมชน ส่งเสริมสิทธิผู้สูงอายุในชุมชน และเสริมสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน 3 ส่วน คือ (1) พัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม (2) พัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และ (3) สร้าง

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

เครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้นำแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนมาพัฒนาเป็นกระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยได้มีการกำหนดมาตรการขึ้นมารองรับ ออกแบบกิจกรรมการดำเนินงาน กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จในการดำเนินงาน และผู้รับผิดชอบแต่ละกิจกรรม โดยมีขั้นตอนพัฒนากระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ดังนี้

แผนภาพที่ 4 พัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

การพัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม โดยมุ่งเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม เพื่อให้ชุมชนมีบทบาทในการจัดการชุมชนให้เป็นฐานรองรับผู้สูงอายุ โดยการดำเนินงาน ประกอบด้วย การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อผู้สูงอายุ การสร้างกรอบแนวคิดเชิงกลไกและกระบวนการ การจัดทำแผนการดำเนินงานของชุมชนด้านผู้สูงอายุ การปฏิบัติตามแผน การประเมินผลการดำเนินงาน และนำผลการประเมินมาพัฒนาระบบการเพื่อยืนยันกระบวนการปฏิบัติที่ดี เพื่อนำไปสู่การจัดการความรู้และการถ่ายทอดพัฒนาระบบการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นฐานในการดำเนินงาน ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาตนเองโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐานในการจัดการสังคมผู้สูงอายุในชุมชน

3. เครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

ผลการวิจัยนี้ได้ดำเนินการสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชนฐานรากในอำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม โดยได้บูรณาการเชิงเครือข่ายจาก 2 ส่วน คือ เครือข่ายภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอกชุมชน ดังนี้

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

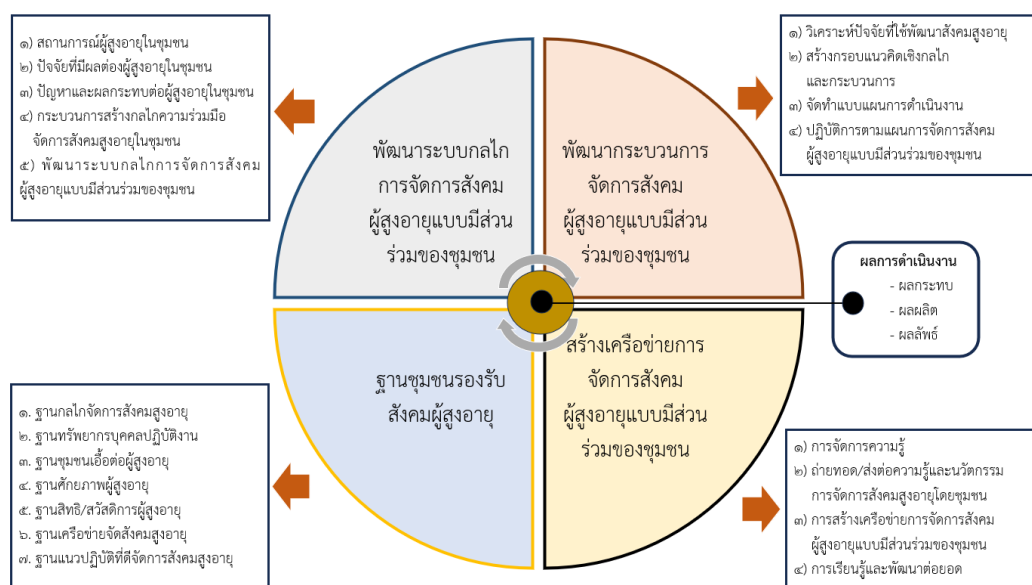
แผนภาพที่ 5 Model การพัฒนาเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน

จากแผนภาพดังกล่าว แสดงภาพรวมการดำเนินงานพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือเพื่อจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมบูรณาการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย 2 ส่วน ดังนี้ 1) เครือข่ายภายในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนเชิงระบบ ประกอบด้วย 10 องค์กร ได้แก่ (1) อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) มีบทบาทในการดูแลด้านสาธารณสุขให้กับผู้สูงอายุ (2) คณะกรรมการกลุ่มพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพ.สม.) มีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพและรายได้ที่เหมาะสมให้กับผู้สูงอายุ (3) คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน (กทบ.) มีบทบาทสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุ (4) อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อป.พร.) มีบทบาทดูแลความปลอดภัย และการคุ้มครองความมั่นคงให้กับผู้สูงอายุ (5) ฌาปนกิจสงเคราะห์ มีบทบาทในการช่วยเหลือฌาปนกิจในกรณีที่เสียชีวิต (6) ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ทำหน้าที่ร่วมกับ อสม. มีบทบาทดูแลด้านสาธารณสุขให้กับผู้สูงอายุในชุมชน (7) วิสาหกิจชุมชน มีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพและรายได้เสริมให้กับผู้สูงอายุ (8) ชมรมผู้สูงอายุ มีบทบาทในการทำกิจกรรมรวมกลุ่มให้กับผู้สูงอายุ (9) โรงเรียนผู้สูงอายุ มีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนวิชาการ วิชาชีพ และวิชาชีพให้กับผู้สูงอายุ และ (10) วัดประจำชุมชน มีบทบาทในการอบรมคุณธรรม จริยธรรม การจัดการกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและพละพลกำลังให้กับผู้สูงอายุ รวมทั้งเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม 2) เครือข่ายภายนอกชุมชน ประกอบด้วย (1) เทศบาลเมืองมหาสารคามมีบทบาทส่งเสริมและพัฒนาชุมชน สังคมสงเคราะห์ผู้สูงอายุ การคุ้มครองดูแลและส่งเสริมสวัสดิการผู้สูงอายุ (2) โรงเรียนผู้สูงอายุ มีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาชีวิตผู้สูงอายุ การจัดการกิจกรรมอบรมและพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ ซึ่งมีทั้งการฝึกอบรมด้านวิชาชีพและวิชาชีพควบคู่กันไป (3) สถานพยาบาล มีบทบาทให้บริการด้านสุขภาพผู้สูงอายุ (4) หน่วยงานภาครัฐ มีบทบาทเสริมสนับสนุนการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุเชื่อมโยงกับการดำเนินงานของภาครัฐ (5) ผู้ประกอบการ มีบทบาทส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมผู้สูงอายุ

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

สรุปองค์ความรู้

จากการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยบูรณาการแผนสู่การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการตนเองในชุมชนด้านผู้สูงอายุ โดยได้มีการกำหนดมาตรการการขึ้นมารองรับ ออกแบบกิจกรรมการดำเนินงาน กำหนดตัวชี้วัดในการดำเนินงาน และผู้รับผิดชอบแต่ละกิจกรรม โดยดำเนินการในรูปของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 5 ส่วน ดังนี้

แผนภาพที่ 6 Model การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

จากแผนภาพ Model การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ดังกล่าวแสดงให้เห็นศักยภาพชุมชนในการจัดการตนเองเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุ โดยใช้ต้นทุนและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐาน สอดคล้องกับสภาพปัญหาและสถานการณ์ผู้สูงอายุในชุมชนและ ชุมชนสามารถจัดทำแผนการจัดการสังคมผู้สูงอายุของชุมชนขึ้นมารองรับได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของชุมชน รวมทั้งยังสามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมปฏิบัติการ การควบคุม การกำกับติดตาม และประเมินผลอย่างต่อเนื่อง “Model การจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน” มีการดำเนินงานที่เชื่อมโยงกัน 5 ส่วน สรุปได้ดังนี้ (1) การพัฒนาระบบกลไกการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (2) การพัฒนากระบวนการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (3) การสร้างเครือข่ายการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (4) การสร้างฐานชุมชนเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุ และ (5) ผลการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นฐาน ได้แก่ ร่วมกันประเมินผลผลิต ผลกระทบ และผลลัพธ์ จากการจัดการสังคมผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

อภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการสังคมผู้สูงอายุ โดยการจัดการปัจจัยเอื้อและปัจจัยเสี่ยงที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ผู้สูงอายุทุกด้าน สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุกัญญา วชิรเพชรปราณี ที่พบว่าชุมชนมีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุ 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ สิ่งที่มีผลต่อการแสดงบทบาทของผู้สูงอายุ ชุมชนเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีความสุข และชุมชนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง (สุกัญญา วชิรเพชรปราณี, 2553 : 50) สัมพันธ์กับผลการวิจัยของสุคี ศิริวงศ์พากร ที่เห็นว่าการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุครอบคลุม 4 ด้าน คือ ร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ (สุคี ศิริวงศ์พากร, 2556 : 11) โดยชุมชนยกย่องเชิดชูผู้สูงอายุในฐานะที่เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณูปการต่อชุมชน รวมทั้งการส่งเสริมบทบาทผู้สูงอายุเพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเอง สอดคล้องกับงานวิจัยของศิวลาภ สุขไพบูลย์วัฒน์ ที่เห็นว่า ควรเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในระดับชุมชนและท้องถิ่น ทำให้สามารถบริหารจัดการสังคมผู้สูงอายุได้อย่างยั่งยืน (ศิวลาภ สุขไพบูลย์วัฒน์, 2560 : 179) นอกจากนี้ประเด็นดังกล่าวแล้ว ยังพบว่า การใช้ชุมชนเป็นฐานในการจัดการสังคมผู้สูงอายุก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติการและความต่อเนื่องในเชิงพื้นที่ โดยใช้ระบบกลไกและทรัพยากรภายในชุมชนแบบมีส่วนร่วม ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนรองรับสังคมผู้สูงอายุ ส่งผลให้เกิดการดูแลผู้สูงอายุสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุด้านร่างกาย สังคม จิตใจและปัญญา ทำให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง และการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการยังพบว่า ผู้สูงอายุจำนวนมากยังมีศักยภาพที่ชุมชนได้รับประโยชน์จากพลพลังผู้สูงอายุ ทำให้เกิดสัมพันธภาพและการปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันทุกช่วงวัย นอกจากนี้ยังสร้างกลไกความเชื่อมโยงเครือข่ายภายในให้ยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น และเชื่อมประสานกับเครือข่ายจากภายนอกชุมชนให้มีส่วนร่วมกับการจัดการสังคมผู้สูงอายุในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ : ชุมชนควรจัดทำแผนการจัดการชุมชนด้านผู้สูงอายุสอดคล้องกับบริบทชุมชน เชื่อมโยงกับการพัฒนาชุมชน เพื่อให้มีแผนปฏิบัติการ กระบวนการดำเนินงาน และมีตัวชี้วัดความสำเร็จด้านการจัดการสังคมผู้สูงอายุโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน
2. ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย : องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีนโยบายส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนด้านผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชน
3. ข้อเสนอแนะในการวิจัย : ควรทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับการสร้างระบบกลไกภายในชุมชนรองรับสังคมผู้สูงอายุ รวมทั้งประเด็นเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันทุกช่วงวัยท่ามกลางสังคมผู้สูงอายุและความแตกต่างทางพหุวัฒนธรรม

วารสารมจร ทวารวดีปริทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2567)

เอกสารอ้างอิง : References

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2566). **สถิติผู้สูงอายุของประเทศไทย 77 จังหวัด**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.dop.go.th/th/know/side/1/1/335>. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2566
- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (UNFPA). (2563). **สูงวัยในศตวรรษที่ 21 : การเฉลิมฉลองและความท้าทาย**. กรุงเทพมหานคร : กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Population Fund: UNFPA) และองค์การเฮลพ์เอจ อินเตอร์เนชันแนล (HelpAge International).
- ไทยโพสต์. (2566). **สังคมผู้สูงอายุเต็มรูปแบบ**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://www.thaipost.net/main/detail/103356>. สืบค้นเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2566
- รัชชนก กลิ่นชาติ. (2563). บทบาทของพยาบาลในการร่วมพัฒนาชุมชนที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุ. **วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี**. 31(1), 90.
- ศิวลาภ สุขไพบูลย์วัฒน์. (2560). บทบาทของผู้สูงอายุต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศไทย. **วารสารศรีนครินทร์วิจัยและพัฒนา** (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์). 9(17), 179.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสาม พ.ศ. 2566-2570**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา : https://www.nesdc.go.th/article_attach/article_file_20230307173518. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน 2566.
- สุกัญญา วชิรเพชรปรางค์. (2553). บทบาทผู้สูงอายุที่อยู่กับครอบครัวอย่างมีความสุขในชุมชนกึ่งเมืองจังหวัดนครราชสีมา. **วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครราชสีมา**. 16(1), 50.
- สุคี ศิริวงศ์พากร. (2556). **ศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร**. (รายงานการวิจัย). คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.